

ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

САБАДАШ Юлія Сергіївна

УДК 130.2(450) «13/20»

**ГУМАНІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ІТАЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ:
ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора культурології

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор **Бігасв Валерій Анатолійович**, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор **Левчук Лариса Тимофіївна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри етики, естетики та культурології;

доктор філософських наук, професор **Личковах Володимир Анатолійович**, Чернігівський державний педагогічний університет ім.Т.Г.Шевченка, завідувач кафедри філософії та культурології;

доктор філософських наук, професор **Братерська-Дронь Марина Тарасівна**, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого, професор кафедри кінознавства.

Захист відбудеться 24.12.2009 р. о 13-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: вул. І. Мазепи, 21, м. Київ, 01015).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: вул. І. Мазепи 21, м. Київ, 01015).

Автореферат розісланий 24.11.2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Денисюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема виникнення та утвердження ідей гуманізму була й залишається однією з ключових в історії людства. Європейська культура приблизно від початку XV ст. активно використовує поняття «гуманізм» для означення системи світоглядних орієнтацій, центром яких є людина, є визначення її цінності та права на самореалізацію. У вузькому значенні гуманізм це культурний рух передусім доби італійського Відродження.

Італія не лише батьківщина ідеї гуманістичного світоставлення, але й та країна, культура якої найбільш послідовно протягом століть теоретично обґрунтовувала, намагалася відпрацювати специфічну модель розвитку науки, мистецтва, педагогіки, засадничими принципами яких були ідеї гуманізму. Саме утвердження гуманістичних принципів свободи і рівності було гаслом патріотичної боротьби як гарібальдійців, так і представників антифашистського руху. У різні, часто досить складні і суперечливі періоди італійської історії, гуманізм виступав як стимулюючим, так і оновлюючим фактором розвитку суспільства. Італійська модель гуманізму ніколи не була статичною, навпаки, їй властива пошуковість, динамізм передусім щодо теоретичного осмислення феномена гуманізм. Можна стверджувати, що ідея гуманізму знаходиться в постійному русі, набуваючи нових ознак, які дозволяють говорити не лише про гуманістичні ідеали Відродження, а й, скажімо, про «новий гуманізм» Ауреліо Печчеї чи гуманістичну філософію Умберто Еко.

Вперше спробу осмислити специфіку епохи Відродження в Італії зробив Дж. Вазарі. Ідеї гуманізму набули широкого визнання за часів Просвітництва (Фр. Вольтер, І. Кант, Г. Лессінг, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт, Д. Юм та ін.), перетворившись із того часу – поряд з наукою, технологією й ідеєю прав людини – «на глибинний і постійно діючий чинник загальноєвропейської цивілізації» (В. Гинсбург, В. Кувакин). Різні підходи до вивчення епохи Ренесансу започаткували такі мислителі як Г. В. Ф. Гегель, Й.-Г. Гердер, Ж. Мішле. Дотепер не втратила значення ґрунтовна робота Я. Буркхарда «Культура Італії в епоху Відродження» (1860).

Вагомий внесок у вивчення історії Відродження здійснили М. Бердяєв, О. Веселовський, М. Корелін, Д. Мережковський, П. Флоренський, а праці Л. Баткіна, Л. Брагіної, О. Горфункеля, О. Лосєва, Н. Рєвякіної, В. Рутенбурга, Л. Чіколіні стали реальним надбанням щодо відтворення атмосфери наукового пошуку в умовах XIV–XVII ст., проведення аналізу проблеми «Античність – Середньовіччя – Відродження» та реконструкції життєвих і творчих долі видатних гуманістів.

Мистецтвознавчий аспект дослідження Відродження представлений роботами М. Алпатова, Б. Віпера, А. Ефроса, В. Лазарева, а в працях О. Анікста, Г. Бояджієва, О. Вишеславського, О. Габричевського, В. Гращенкова, І. Данилової,

О. Джівелєгова, Ю. Колпинського, А. Конена, М. Лібмана, С. Мокульського, Є. Роттенберга, І. Смирнової розкрита історія та теорія живопису, театру, музики, скульптури, архітектури.

Власні моделі розвитку гуманізму в контексті загальноєвропейського культурного процесу створили відомі культурологи А. Дж. Тойнбі, Л. Февр, О. Шпенглер, Й. Хейзінга. Глибоке розуміння епохи передають дослідження, присвячені проблемам італійського гуманізму, виконані М. Гуковським, І. Голєніщевим-Кутузовим, Л. Пінським.

В умовах ХХ ст. інтерес до проблем Відродження позначений принципово важливими дослідженнями італійських вчених. Це передусім роботи А. Банфі, Е. Гарена, А. Грамі, Б. Кроче, які певним чином підсумовують та узагальнюють напрацьовані традиції.

У наукових статтях Л. Баткіна, М. Бахтіна, К. Долгова, Б. Кузнєцова, М. Петрова, М. Салєєвої доведено тезу про плідність комплексного підходу до вивчення культури конкретної епохи. Досить повний аналіз концепцій Ренесансу містять праці з історії естетики М. Кагана, О. Лосєва, М. Овсяннікова, В. Шестакова.

За роки незалежності в Україні вийшли роботи, в яких поглиблюється історико-філософське та естетико-мистецтвознавче розуміння сутнісних процесів становлення і розвитку італійської моделі гуманізму (О. Александрова, В. Бітаєв, М. Братерська-Дронь, О. Воєводін, В. Єфименко, М. Кушнарьова, Л. Левчук, В. Личковах, Л. Мізіна, О. Оніщенко, В. Панченко, О. Поліщук); розкривається сутність сучасного розуміння гуманізму як світоглядного і аксіологічного принципу (В. Лях, В. Пазенок, О. Соболю); висвітлюються принципи гуманізму в праві та проблеми взаємодії гуманізму і глобалізму (С. Потебняк, О. Валуйський); аналізуються психологічні типи, народжені епохою Відродження (В. Роменць) та розкриваються окремі питання українського ренесансного гуманізму (В. Ільїн, М. Кашуба, В. Литвинов, В. Нічик, М. Циганок).

На сучасному етапі італійська модель гуманізму зазнала певних трансформацій завдяки теоретичним дослідженням і літературній творчості Умберто Еко, комплексне висвітлення яких у вітчизняному науковому просторі відсутнє. В Україні до того ж досить повільно проходить процес перекладу його робіт. Наявні публікації на українському та пострадянському інформаційному просторі висвітлюють лише окремі грані його таланту: або художню творчість, або викладацьку чи наукову діяльність. Найбільш вагомими в цьому плані є роботи російських дослідників – А. Андрєєва, О. Гофман, В. Іванова, О. Костюкович (перекладача більшості творів У. Еко на російську мову), С. Козлова, О. Солоухіна, К. Чекалова. В Україні різні аспекти творчості У. Еко стали предметом досліджень М. Васильєва, Д. Затонського, А. Мельника, М. Назарця, М. Прокопович, Т. Стеценка та ін. У Білорусії наукова діяльність Умберто Еко розглядається в контексті дискусій щодо сутності семіотики, її перспектив як наукової дисципліни та її ролі в сучасній гуманітаристиці (А. Усманова).

Таким чином, **актуальність** дисертаційного дослідження полягає в наступних моментах: на визначення теми дисертації і спрямованості дослідницького процесу вплинули недостатня розробленість культурологічного аспекту історії гуманізму і відсутність чіткої реконструкції динаміки змін його типів; вперше в українській культурології відтворена динаміка зміни типів гуманізму відповідно до конкретних соціально-політичних умов розвитку Італії: класичний, еkleктичний, гуманізм як ідеологія національно-визвольного руху (Рисорджименто), веризм та неореалізм як гуманізм, авторські концепції гуманізму (А. Банфі, А. Грамші, Б. Кроче), новий гуманізм А. Печчеї, гуманізм доби постмодерну (У. Еко). Водночас, на прикладі футуризму та творчості Г. Д'Аннунціо визначенні причини формування антигуманістичної орієнтації італійської культури в умовах 10–40-х рр. минулого століття; дослідження реконструює цілісну модель італійської культури від XIV до початку XXI ст. в контексті функціонування якої типи гуманізму відтворювалися найбільш виразно; вперше, відповідно до вимог культурологічного аналізу, всі періоди розвитку італійської культури розглянуті в контексті персоніфікованого підходу. Спираючись на потенціал біографічного методу визначено внесок конкретних теоретиків і практиків культури в становленні і розвитку типів гуманізму, при цьому особлива увага приділена творчості У.Еко – видатному діячеві сучасної італійської та європейської культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в межах наукових досліджень кафедри мистецтвознавства та експертної діяльності Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – дослідити становлення, розвиток й теоретичні трансформації ідей гуманізму в італійській культурі.

Відповідно до мети визначено такі *завдання*:

- відтворити динаміку руху гуманістичних ідей: від класичної моделі доби Відродження до кінця XX – початку XXI ст.;
- визначити естетичне підґрунтя гуманістичного світоставлення в умовах другої половини XV–XVI ст.;
- проаналізувати процес деформації «класичного» гуманізму і становлення концепції «еклектичного гуманізму»;
- дослідити еволюцію гуманістичних ідей доби бароко і класицизму;
- охарактеризувати специфіку інтерпретації гуманізму в умовах руху Рисорджименто;
- аргументувати культуротворчу функцію веризму як новий етап у розвитку гуманістичної традиції;
- відтворити процес формування ідей антигуманізму в умовах початку XX ст.;
- показати гуманістичне підґрунтя неореалістичного кіно;

- з'ясувати специфіку авторських концепцій А. Банфі, А. Грамші, Б. Кроче в контексті динаміки гуманістичних ідей;
- визначити місце концепції «Нового гуманізму» А. Печчеї в культуротворчих процесах другої половини ХХ ст.;
- систематизувати теоретико-практичний досвід Умберто Еко;
- представити творчо-пошукову діяльність Умберто Еко як культуролога, естетика і етика в контексті утвердження гуманістичного світобачення.

Об'єкт дослідження – історична традиція та сучасний стан італійської культури.

Предмет дослідження – гуманістичні виміри італійської культури.

Для виконання поставлених завдань використовувались такі *методи дослідження*: *аналітичний* – у виявленні причин змін класичного гуманізму на нові теоретичні моделі, зокрема, «еклектичний», «новий», «веризм як гуманізм» та ін.; *системний* – у визначенні елементів спадкоємності у розумінні гуманізму в традиціях італійського світобачення; *історичний* – у вивченні обраного предмета в його об'єктивному розвитку, а також в обумовленості конкретно-історичними контекстами: соціокультурним, загальнонауковим, мистецьким; *біографічний* – у відтворенні особистісного характеру розуміння гуманізму та шляхів його втілення в художній творчості; *теоретичний* – у підведенні проміжних і кінцевих підсумків дослідження.

В дисертаційному дослідженні використовувався також *міжнауковий підхід*, який ґрунтується на принципах об'єктивізму, історизму та плюралізму, дає можливість у процесі аналізу історії італійської культури синтезувати культурологічний, філософський, етико-естетичний та мистецтвознавчий аспекти. Міжнауковість дозволяє реконструювати феномен гуманізму як потужний чинник у межах гуманітаристики як такої, впливаючи на світобачення людини, на створене нею мистецтво та на систему виховання.

Дослідження здійснюється на підґрунті значної джерелознавчої бази, яка об'єднує роботи європейських, українських та російських науковців.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні феномена гуманізму як потужного чинника формування італійської культури протягом ХІV – початку ХХІ ст.

Ця концепція конкретизується в наукових положеннях, в яких *вперше*:

- відтворено динаміку руху гуманістичних ідей від класичної моделі доби Відродження ХІV ст. до наступних етапів: «еклектичний» гуманізм, деформація гуманістичного світобачення в умовах ХVІІ ст., гуманізм як ідеологія («Рисорджименто»), гуманізм як життєва правда («Веризм»), антигуманізм (початок ХХ ст.), гуманізм у контексті авторських концепцій, «новий гуманізм» та гуманістична модель світобачення Умберто Еко;

- визначено естетичне підґрунтя гуманістичного світобачення в умовах другої половини ХV–ХVІ ст., яке формувалося завдяки роботам М. Кузанського,

Л. Бруні, Л. Валла, Л. да Вінчі, Дж. П. дела Мірандола, А. Фіренцуолі, М. Фічіно та ін. Показано значення ідей духовної і фізичної краси, прекрасного, виховної суті мистецтва, необхідності удосконалення почуттєвої природи людини, моральнісного потенціалу «вишуканих» мистецтв для культурного розвитку європейської спільноти;

– проаналізовано процес деформації «класичного» гуманізму і становлення концепції «еклектичного гуманізму», прикладом якого є маньєризм. Саме в цьому художньому напрямку відбилося зіткнення гуманістичних ідеалів з соціальними реаліями (знищення вільних міст-комун, формування монархій, реформація та контрреформація та ін.). Гуманістичний зміст мистецтва підмінюється суб'єктивізмом, формальною витонченістю, декоративізмом, алегоризмом та символізмом;

– досліджено еволюцію гуманістичних ідей доби бароко і класицизму, які віддзеркалені у теоретичних позиціях Дж. Віко, Дж. В. Гравіні, Дж. Марвіно, Л. Мураторі, М. Перегріні, Е. Тезауро та ін. Відтворено нові соціально-політичні умови розвитку Італії (встановлення іспанського панування на значній території Італії, пізніше – боротьба між Бурбонами й Габсбургами за італійські землі, католицька реакція, національний занепад), які призвели до кризи ренесансного гуманізму, до відмови від витонченості, гармонійності і гедонізму на догоду утилітаризму та практицизму;

– охарактеризовано специфіку інтерпретації гуманізму в умовах руху Рисорджименто, коли гуманістичні ідеї виступають в якості ідеології національно-визвольного, демократичного руху (1780–1870 рр.). Показано, що гуманістичне підґрунтя є основою державницьких програм Дж. Мадзіні («Молода Італія»), Б. Кавура (помірковано-ліберальне крило), Дж. Гарібальді (загальнонаціональний рух). Гуманістична спрямованість властива теоретичним розвідкам цього періоду в філософії, естетиці та мистецтвознавстві (В. Альфьєрі, Ч. Бальбо, В. Джоберті, Дж. Леопарді, Де Санктіс, У. Фосколо та ін.);

– аргументовано культуротворчу функцію веризму, представники якого (Дж. Верга, К. Доссі, Л. Капуана та ін.) відстоювали нове реалістичне мистецтво, створене на засадах «гуманізму життєвої правди». Стрижнем цієї концепції стає національна ідея, «науковість» та «простий людський факт» (Дж. Верга). Розкрито специфіку трансформації французького позитивізму та натуралізму на італійському ґрунті;

– відтворено процес формування ідей антигуманізму в умовах початку ХХ ст.: з одного боку, – руйнування романтичних ідеалів Рисорджименто, краху довіри до позитивістської філософії, а з другого – надзвичайно активного поширення футуристичних ідей, автори яких співпрацюють з фашистською ідеологією Б. Муссоліні. Доведено, що під впливом риторики фашизму деформувалася творчість Г. Д'Аннунціо та Т.-Ф. Марінетті. Водночас лауреати

Нобелівської премії з літератури – Г. Деледда (1926) та Л. Піранделло (1934) продовжували відстоювати традиції гуманістичного світобачення;

– показано гуманістичне підґрунтя неореалістичного кіно, яке сфокусувало увагу на пересічному італійцеві, поставленому в жорсткі умови існування після другої світової війни. Неореалістичні фільми Л. Вісконті, Р. Росселіні, Дж. де Санті, В. де Сіка, та ін. – спиралися на традиції веризму, з властивим цій літературній течії культом життєвої правди. «Веризм – неореалізм» утвердив спадкоємність гуманістичних традицій XIX–XX ст.;

– з'ясовано специфіку авторських концепцій Б. Кроче (суперечливість політико-ідеологічної позиції в умовах фашистської диктатури призвела до пошуків гуманістичних начал не в сфері філософії, естетики чи художньої практики, а в етичній позиції людини, в утвердженні етики як шляху до універсальності), А. Банфі (розглядає мистецтво генератором соціальних ідей і цінностей, а конкретні художні твори носіями гуманістичних ідей і – відповідно – систему естетико-художнього виховання, засобом їх донесення до людини) та А. Грамші (виступає і прихильником, і критиком філософських ідей Б. Кроче, обстоює гуманізм як наслідок позитивного втілення в суспільному житті співвідношення «мистецтво-політика», «мистецтво-мораль», «ідейний зміст – естетична сутність» твору та ін.);

– визначено місце концепції «Нового гуманізму» А. Печчеї – засновника «Римського клубу», – транскультурної організації, – мета якої стимулювати встановлення нових, згармонізованих стосунків між країнами, різними соціальними системами в умовах другої половини XX ст. Ідеями гуманістичної світобудови пройняті три доповіді Римського клубу: «Межі зростання» (1972), «Людство на роздоріжжі» (1974) та «Перебудова міжнародного порядку» (1977). «Новий гуманізм» стимулює «революцію гуманізму», тобто змогу регулювати глобальні процеси й скеровувати життя людства;

– систематизовано теоретико-практичний досвід Умберто Еко, гуманістично спрямована проза якого віддзеркалює постмодерністські шукання і є прикладом складної семіотичної гри, з багатозначністю текстів та сміливим перетином історичних подій із сучасними реаліями. У. Еко відстоює концепцію «позарелігійної етики», з'ясовує сутність середньовічної філософії, перспективи масової культури, постмодерністської естетики та сучасного мистецтва, можливості інтерпретації та ін. Він активно співпрацює з мас-медіа; є засновником семіологічного журналу «Versus» («Знак») та гуманістичного проекту «Мультимедійна Аркада», який має на меті створення публічних бібліотек високої технології; систематично публікується у найвідоміших італійських тижневиках, ставши «моральним барометром» італійського суспільства;

– представлено творчо-пошукову діяльність У. Еко як: культуролога (викладає основи семіотичного аналізу, розглядає переклад як одну з форм збагачення культури, висвітлює проблеми взаємин між автором і текстом,

аналізує місце і роль фабули, сюжету та дискурсу в художньому творі); естетика (творчість має два «обличчя» – сміх і бунт: існуючий світ відбивається в символах, у системі знаків, а творчість, породжуючи нові знаки або нові комбінації знаків, заборонених існуючою культурою, дестабілізує старий світ і творить новий; як теоретик постмодернізму визнає потенціал інтертекстуальності, пародіювання, інтерпретації відомих літературних сюжетів та поєднання проблемності і розважальності, які спираються на традиції літературної класики і водночас не ігнорують запитів і смаків «масової культури»); етика (досліджує проблеми війни, расизму, фашизму, націоналізму, тероризму, заангажованої роботи ЗМІ, релігійної і позарелігійної етики, терпимості, свободи та ін.).

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона допомагає глибше з'ясувати світоглядні витоки феномена гуманізму, його місце в сучасній культурі Італії та світу взагалі. Дисертація уможлиблює збагачення категоріального апарату сучасної культурології, естетики, мистецтвознавства, збагачення їх гуманістичного потенціалу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її ідеї можуть бути використані при читанні курсів з культурології, історії європейської культури, філософії культури, естетики, етики. Результати дослідження можуть слугувати базою при написанні посібників, підручників та навчально-методичних розробок з даної тематики.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації були оприлюднені у формі доповідей на науково-практичних конференціях: міжнародних: «Творчість врятує світ» (22–23 травня 2003 р., м. Київ), «Інтелект. Особистість. Цивілізація» (22–23 травня 2003 р., м. Донецьк), «Людський вимір сучасної епохи» (17–18 вересня 2004 р., м. Маріуполь), «Людина–Світ–Культура» (20–21 квітня 2004 р., м. Київ), «Науковий потенціал світу – 2004» (14–15 листопада 2004 р., м. Дніпропетровськ), «Традиція і культура: вічні цінності в сучасній культурі» (6–7 червня 2008 р., м. Київ), «Актуальні проблеми науки та освіти» (30 січня 2009 р., м. Маріуполь); регіональних: «Університет – місту» (квітень 2006 р., м. Маріуполь), «Університетська наука – 2007» (квітень 2007 р., м. Маріуполь), «Актуальні проблеми науки та освіти» (1 лютого 2008 р., м. Маріуполь) та матеріали дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри мистецтвознавства та експертної діяльності Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, та кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного гуманітарного університету.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у монографіях: «Гуманізм як феномен італійської культури» (15,75 облік.-видав. арк.), «Умберто Еко як виразник гуманістичних традицій італійської культури» (0,8 облік.-видав. арк.) та 38 наукових публікаціях, з них 22 – статті у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, одна стаття у науковому

зарубіжному виданні (Італія) та матеріалах 11 науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію «Естетичні засади “Живої Етики” Миколи Періха» захищено у 2000 році. Матеріали кандидатської дисертації в докторській дисертації не використано.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, шести розділів, шістнадцяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел (370 найменувань, з них 77 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 388 сторінок, з них основного тексту – 357 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, сформульовані основні завдання дисертаційної роботи, об'єкт і предмет, основні методи, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведені відомості щодо апробації дослідження, публікацій автора та загальної структури роботи.

У першому розділі «**Становлення і розвиток італійської моделі гуманізму**», що складається із трьох підрозділів, в яких аналізується історико-філософське та естетико-мистецтвознавче розуміння сутнісних процесів становлення і розвитку італійської моделі гуманізму. Зазначено, що освоєння гуманістичної проблематики потребує насамперед визначення поняття «гуманізм» та розгляду еволюції гуманістичних поглядів. Підкреслено, що ідея гуманізму впродовж багатовікової історії осмислювалася по-різному, однак попри всі модифікації, основний сенс гуманізму – визнання людини за найвищу цінність – залишався незмінним.

Наголошено, що в сучасній європейській філософії існують численні підходи до проблеми людини, що передбачає багатовимірність поняття «гуманізм». Корені гуманізму сягають античної і римської культур. В античні часи поняття «гуманізм» подекуди вживається як синонім «вищої освіти», а в працях Марка Тулія Цицерона гуманізм ототожнюється з ідеалом освіти за грецькими канонами. З часом це поняття залучається для визначення як певного способу мислення, так і способу життя. Починаючи зі стоїків, суть цього поняття дедалі більше набуває значення розумної людської поведінки щодо інших людей, незалежно від їхнього статусу і освіченості. Таким чином, поступово сутнісне визначення поняття «гуманізм» утворює уявлення про широку освіту. Показово, що у подальшому гуманізм неодноразово вживався отцями християнської церкви (Тертулліаном, Лактанцієм та ін.), які протиставляли релігійну мораль, що символізувалася терміном «гуманізм», жорстокій і антигуманній моралі роботодавців.

Поступово розуміння гуманізму еволюціонувало, і з часів італійського Відродження поняття «гуманізм» вживалося у двох основних значеннях: як визначення літературно-художнього напрямку, що має на меті утвердження високоморальної і освіченої особистості, і як філософсько-гуманітарне вчення, що в теоретично-світоглядний та етико-естетичний спосіб об'єднує всі теорії і вчення, які ґрунтуються на розумінні людини як визначальної мети і вищої цінності. У науково-просвітницький обіг термін «гуманізм» був уведений 1808 року німецьким педагогом Ф. Нітхаммером.

Зазначено, що сучасні гуманістичні ідеї представлені найрізноманітнішими вченнями та концепціями. Тільки за роки незалежності в Україні питанням гуманізму були присвячені роботи О. Александрової, С. Безклубої, В. Бітаєва, А. Дорогої, В. Єфіменка, М. Кушнар'євої, Л. Левчук, О. Оніщенко, В. Панченко, В. Пазенка, В. Роменця, Н. Хамітова та ін.

Розкрито процес формування італійської моделі гуманізму в період з XIV – початку XV ст. Визначено, що для італійського Ренесансу XIV – початку XV ст. характерний інтерес до античної спадщини, який переплітався з процесом національного відродження та утвердження демократичних форм суспільного життя. Гуманізм цього періоду виробив принципово нове розуміння людини, вбачаючи сенс її буття у пізнанні і творчій діяльності. Зародження гуманістичного руху в Італії пов'язано із Флоренцією, а біля витоків цього руху стояв Д. Аліґ'єрі, поетичні твори, філософські і політичні трактати якого стали джерелом багатьох гуманістичних ідей. Першим гуманістом вважається Ф. Петрарка, який в своїх працях вперше сформулював ідеї та принципи гуманізму. Його послідовники - Л. Альберті, Дж. Боккаччо, П. Браччоліні, Л. Бруні, Дж. Манетті, К. Салютаті, кожен у своїй галузі, не тільки зміцнили ідеї гуманізму, а й збагатили його новими ідеями. Відхиляючи принципи середньовічної догматики, вони оновлювали сучасну їм теорію мистецтва завдяки розробці понятійно-категоріального апарату та стимулювали увагу митців до освоєння нової художньої проблематики.

Наголошено, що на XV ст. припадає злет італійської гуманістичної педагогіки. Саме в це час написано більшість трактатів з виховання, педагогічна думка італійського гуманізму сформувалася як суспільне явище, з'явилися славетні гуманістичні школи Гуаріно да Верона і Вітторіно да Фельтре. Спираючись на ґрунтовні дослідження російських (Г. Жураківський, Н. Ревякіна, В. Шестаков) та українських (В. Роменець, В. Бітаєв) науковців, можна досить чітко відтворити роботу цих навчальних закладів. Зазначимо лише, що Італія, яка дала світу перших гуманістів, позначена і досвідом перших теоретиків гуманістичного виховання, і перших педагогів-гуманістів. Їх твори пізніше вплинули на формування європейської моделі виховання.

Вагомий доробок гуманістичних шкіл та активна діяльність митців цього періоду (Л. Валла, Л. да Вінчі, Т. Кампанела, М. Кузанський, Л. Пачолі, А. Фіренцуолі)

дають підстави стверджувати, що саме у період другої половини XV–XVI ст. найвиразніше простежується естетичне підґрунтя італійської гуманістики. Підкреслено, що в добу Високого Відродження гуманістичний рух зі строкатих поглядів та ідей трансформувався у чіткі концепції і наукові праці, які стали підґрунтям для виникнення і розквіту нових ідей, мистецьких напрямків і шкіл.

Другий розділ **«Еволюція гуманістичних ідей»** складається з двох підрозділів, в яких проаналізована трансформація ідей класичного гуманізму, що проявилась в культурі Італії в таких напрямках як з маньєризм, бароко і класицизм.

Відзначено, що в складних умовах внутрішніх протиріч в Італії кінця XVI ст. виникає таке специфічне явище як маньєризм - витонченість, штучність та манірність якого відбивали важливі зміни італійської культури. Найвідомішими італійськими маньєристами були Б. Амманаті, А. Бронзіно, Б. Буонталенті, Ф. Парміджаніно, Я. Понтормо, Ф. Пріматіччо, Дж. Б. Россо, П. Тібальді, Б. Челінні, а головними теоретиками – Джованні Паоло Ломаццо і Федеріко Цуккарі.

Маньєризм в культурі Ренесансу – це, передусім, розв'язання питання щодо співвідношення творчого суб'єкта і створеного ним об'єкта. Наразі ця проблема вирішується в дусі загальновідродженського неоплатонізму: божество мислить і тому має ідеї; в найчистішому вигляді ці ідеї відбиті в янголах; у більш складному і матеріально-почуттєвому змісті ці ідеї втілені в людині і несвідомо – у природі; людина мислить і творить на підставі почуттєвих здібностей, конструюючи і вдосконалюючи свої витвори за допомогою даних їй від бога і тому природжених внутрішніх форм. Маньєризм схильний до алегоризму і символізму.

Зазначено, що в обстановці реакції і національного занепаду загострюється криза ренесансного гуманізму; результатом цього процесу було переорієнтування людини у світі, формування нових уявлень у філософії, в науці, у сфері художнього, в естетиці. Цей процес відзначається поляризацією напрямків, кожен з яких характеризувався своїм засобом бачення світу, виробляв свої принципи художнього освоєння дійсності. Такими напрямками виявилися, насамперед, бароко і класицизм.

Найвидатнішими представниками «нового мистецтва» були Дж. Маріно, М. Перегріні, Е. Тезауро. Приймаючи принцип імітації природи, бароко надає перевагу «внутрішньому малюнку», уяві, задумові, який має бути дотепним, вражати новітністю. Художня концепція бароко допускає в мистецтво не тільки найбільш досконале і прекрасне, але і потворне, фантастичне, гротескове. Принцип зведення протилежностей при всій їхній несумісності замінив у мистецтві бароко ренесансний «принцип міри». Сполучаючи протилежне, художня свідомість бароко вловлює їхню взаємозалежність, часто зосереджуючи увагу саме на переході з одного стану в інший. В цей час почали усвідомлюватися і ви-

користуватися виразні можливості, закладені в суміщенні двох планів – ірраціонального і натуралістичного.

Істотною заслугою теоретичної думки бароко можна вважати більш чітке розмежування сфер художнього і нехудожнього. Головна теза – мистецтво «швидкого розуму» незалежне від логіки і логічних побудов. «Швидкий розум» має свої закони, відмінні від законів логічного мислення, дотепність є властивість геніальності, вона є божественним даром, тому ніяка теорія не допоможе художнику створити видатний твір.

Паралельно з бароко в Італії в цей період формувалася інша течія – класицизм. Для класицизму характерна орієнтація на минулі досягнення в мистецтві, ідеалізація античних канонів, підвищений інтерес до питань моралі, вимогливість до змісту. Він також сформулював теоретичні основи загальної концепції призначення і спроможності людського розуму та уяви (фантазії) як засобів для досягнення інтелектуальних і моральних цілей, котрі перегукуються зі змістом гуманістичних ідей. Представниками нового напрямку були, зокрема, Дж. П. Беллорі, Д. В. Гравіна, Дж. М. Крешімбені, який заснував у 1690 році літературне товариство «Аркадія» та найбільш діяльний член «Аркадії», названий «батьком італійської історії», критик Л. А. Мураторі. Показово, що в працях цих видатних діячів увесь час простежуються гуманістичні мотиви. Вони наголошували на тому, що майстерне використання властивостей уяви буде слугувати вищим інтересам людини. Зародившись в Італії як один з напрямків у мистецтві, класицизм став значним явищем в історії культури інших країн Європи.

Серед теоретичних надбань початку XVIII ст. в Італії визнано роботу Дж. Віко «Засади нової науки про загальну природу націй», у якій теоретик, протиставляючи загальний розум індивідуальному, висунув ідею об'єктивного характеру історичного процесу. Виходячи з того, що пізнати ми можемо тільки те, що ми робимо, Віко вважав історичну науку свідомістю людства про власні діяння. Робота Дж. Віко є значним внеском у розробку італійської моделі «витончених мистецтв», а також підняла на принципово новий рівень розвиток гуманістичного світосприйняття.

Проаналізована в цьому розділі трансформація ідей гуманізму була, безумовно, пов'язана з об'єктивним процесом поступового розкладу ренесансного гуманізму, внаслідок чого світогляд людини XVII ст. значною мірою втратив колишню цілісність і гармонійність, але набув глибини – усвідомив внутрішню суперечливість буття, людського життя та світобудови загалом.

В третьому розділі «Гуманістичні виміри італійської культури XIX початку XX ст.», що складається із трьох підрозділів, розглядається культура Італії періоду 1790–1870 рр., яку називають культурою Рисорджименто, потужний культурний напрямок – веризм та суперечності розвитку італійської культури початку XX ст.

Підкреслено, що культурою Рисорджименто називають національно-визвольний, демократичний рух, головним завданням якого стало об'єднання Італії. Саме культура цього періоду відіграла винятково важливу роль, адже сучасники вбачали в ній ефективний засіб впливу на суспільну свідомість. У творах Дж. Берше, Е. Вісконті, Дж. Мадзіні, С. Пелліко, Д.-Д. Романьозі та на сторінках часопису «Примиритель» («Кончильяторе») були вперше сформульовані найважливіші культуротворчі ідеї Рисорджименто. Йшлося про майбутнє Італії та її духовний розвиток, який можливий тільки за умов політичного відродження; робився висновок про необхідність безпосереднього зв'язку культурної, громадянської і політичної діяльності. Так, С. Пелліко в статті «Театр Марі Жозефа Шеньє» писав, що національним є лише той твір, який прийнятий любов'ю до батьківщини і служить їй благу. Головним жанром італійської літератури означеного періоду став історичний роман, проповідуючи ідеали політичного об'єднання. Цей жанр сприяв становленню національної самосвідомості італійців, адже мета письменника – у віддзеркаленні та осмисленні долі свого народу, в умінні правильно виявити в дійсності та актуалізувати в літературі найважливіші проблеми народного життя.

Зазначено, що нова гуманістична свідомість знайшла своє відображення у працях Ф.Де Санктіса. Одним з принципів положень його культурологічної концепції було визнання автономності мистецтва – художній твір розглядався як вільний витвір духу. Основою мистецтва не є наслідування природи або історії, стверджував Де Санктіс, мистецтво розвивається за властивими саме йому законами. Змістом мистецтва повинна стати жива реальність у всіх її проявах, пов'язана з конкретним ідеалом, а не лише краса, істина чи справедливість.

В епоху Рисорджименто виняткова за своїм значенням роль належала італійському оперному мистецтву, його музична культура, представлена творчістю Белліні, Дж. Верді, Доніцетті, МеркадANTE, Россіні, і набула всесвітнього визнання, ставши для італійців «другою національною мовою».

Отже, Рисорджименто – це епоха гуманістичного національно-визвольного, демократичного руху, яка викликала духовний злет нації, породила нову свідомість, сформувала новий тип особистості та нове поняття про патріотизм як почуття глибоко особисте, що визначає характер і сучасного італійця.

У останній третині ХІХ ст. панівним напрямком культури Італії і водночас формою вираження гуманістичних поглядів стає веризм. Головним теоретиком цього напрямку був критик Луїджі Капуана, а найвидатнішим письменником – Джованні Верга.

Головне для веристів – вивчення дійсності – «людського документа», – який вирізняється лаконізмом і має історичну достовірність. У творі мистецтва не повинно залишатися місця для вигадування фактів чи героїчного перебільшення. Вони виділяли «фактичну правду» як перший щабель творчого процесу,

вважаючи, що просте побутописання не може створити художній твір. Веристи у творчому процесі відводили важливе місце уяві, яка покликана оживити факти дійсності і створити художні образи. Саме в цьому веристи вбачали відмінність праці письменника від праці вченого: наука безпристрасно досліджує й фіксує, мистецтво охудожнює правду, фокусуючи увагу на важливих виховних моментах.

Іншим важливим принципом веристської концепції художньої творчості став принцип «науковості», що полягає в збиранні і вивченні «людських документів», у граничній конкретності розповіді. Так, письменники-веристи зображували не італійського селянина взагалі, а жителя певної області, міста чи села. У цьому полягав регіоналізм італійських письменників, а в ньому – пафос вивчення реальної Італії. Тільки досліджуючи місцеві умови, традиції і потреби окремих провінцій, можна було вирішувати проблеми, що хвилювали все італійське суспільство.

Основні ідеї веризму знайшли своє втілення і в оперному мистецтві - У. Джорджано, Р. Леонкавалло, П. Маскані, Дж. Пуччіні створили особливий тип опери-новели, заснованої на життєво достовірному сюжеті, з драматичною любовною колізією та гостротою людських пристрастей. Драматичний пафос, натхненний ліризм, яскраво емоційний, гнучкий і вільний аріозно-мелодійний стиль втілює гуманістичну суть італійської класичної опери з її незмінною спрямованістю до людини.

Отже, веризм кінця ХІХ ст. мав яскраво виражений гуманістичний характер, його традиції збагатили італійську поезію, прозу і драму, живопис і музику, відбивши новий зміст італійської дійсності, місце особистості в ній та нові гуманістичні пошуки.

Зазначено, що культура Італії кінця ХХ ст. позначилась суперечностями та антигуманістичними тенденціями. У цей період культурна криза охоплює увесь спектр загальнолюдських цінностей і засад традиційної моралі, а також літературні форми та напрямки. Молода творча інтелігенція Італії шукає шляхи і способи оновлення культури, прагне додати їй «динамічності», властивої реаліям нового століття, що і стало передумовою виникнення футуризму, який у другому десятилітті ХХ ст. досяг загальноєвропейського розмаху. Найяскравішими представниками цього руху були Дж. Балла, У. Боччоні, П. Буцці, К. Говоні, К. Карра, М. Квяттоне, Дж. П. Лучіні, Т. Марінетті, А. Палаццескі, Е. Прамполіні, Б. Прателла, Л. Руссоло, А. Сан-Еліан, Дж. Северіні, А. Соффічі та ін.

У першому ж маніфесті футуристів проголошується «антикультурна», «антигуманістична», «антиестетична», «антифілософська» спрямованість руху. Мистецтво, на думку його представників, не повинне бути реалістичним, у центрі його має перебувати не система гуманістичних цінностей і установок, а, навпаки, воля до влади, насильство, радикалізм. Саме тому прихід до влади фашистів під проводом Муссоліні був зустрінутий більшістю з них із схваленням: у 1924 р.

з'явився маніфест «Футуризм і фашизм», а в 1929 – «Маніфест священого футуристичного мистецтва», присвячений Муссоліні.

Розглядаючи культуру Італії цього періоду, слід згадати про ще одну знакову особистість – знаменитого поета, письменника, драматурга, державного діяча та політика Габріеля Д'Аннунціо. Він мав величезний вплив на культуру, мистецтво і суспільну думку Італії, створив основні міфи літературного декадансу, намагався зламати світовідчуття попередньої епохи не тільки як художник, але й як «персонаж епохи». Його романами зачитувалась культурна еліта, а п'єси не сходили з театральних сцен, і важко знайти письменника цієї доби, на якого б не вплинула творчість Г. Д'Аннунціо. Але деякі речі, здійснені ним, скажімо, створення символіки, слоганів та риторики фашизму, особисто його невтручання у трагічні для Італії події під час перевороту і захоплення влади фашистами (хоча більшість «ардіті» – ветерани елітних формувань збройних сил підпорядковувалися саме йому) – демонструють, як суттєво, а то й вирішально воля і талант однієї людини може впливати на культуру, політику, громадську думку і майбутнє цілої країни.

Водночас, у цей період працює багато митців, які стоять на позиціях гуманізму, яких турбували проблеми людини, її честь, гідність та свобода (У. Бернасконі, Дж. Бойне, Ч. Ломброзо, Дж. Папані, Л. Піранделло, А. Соффічі та ін.). До того ж, італійські письменники на початку ХХ ст. отримали дві Нобелівські премії в галузі літератури: це Грація Деледда за публікацію більш ніж 30 романів та збірок оповідань про життя простих людей її рідної Сардинії та Луїджі Піранделло, котрий у 1934 році був названий кращим драматургом кінця ХІХ – початку ХХ ст.

У четвертому розділі «**Теоретико-практичний паритет італійської культури ХХ ст.**», що складається з трьох підрозділів, розглядається гуманістичний характер італійського неореалізму (кінематограф) та робляться важливі теоретичні наголоси щодо конкретного внеску А. Банфі, А. Грамші, Б. Кроче, А. Печчеї у розвиток ідей гуманізму.

Стверджується, що італійське кіномистецтво пройшло довгий і складний шлях від становлення до визнання, створивши на цьому шляху й новий напрямок у кіно – неореалізм, який став утвердженням гуманістичного світовідчуття, а фільми італійських режисерів (Б. Бертолуччі, Л. Вісконті, П. Джермі, Л. Ковані, Р. Росселіні, Дж. де Сантіса, В. де Сіка, братів П. і В. Тавіані, Ф. Фелліні, та ін.) стали світовою класикою та взірцем сповідування гуманістичних ідей.

Визначено, що перші італійські фільми з'являються на екранах у 1905 році і створюються на трьох студіях у: Мілані (Камерно), Туріні (Амброзно) та Римі (Альберіні), але лише з 1910 року в них почали з'являтися риси, що свідчать про формування національного стилю та національної школи в кіно. Зазначено, що передвісником італійського неореалізму можна вважати стрічку «Загублені

в мороку» (1914) режисера Ніно Мартоліо та неаполітанського драматурга Роберто Бракко тому, що і реалізм Н. Мартоліо, і неореалізм другої половини ХХ ст. вирости на ґрунті веристської концепції, зробивши народ єдиним героєм кінотворів.

До перших зразків фільмів неореалізму належать роботи режисерів Л. Вісконті «Мана» (1943), «Земля дрижить» (1948), Р. Росселіні «Рим – відкрите місто» (1945), В. де Сіка «Шуша» (1946), Діно де Лауренті «Гіркий рис» (1950) та ін. Італійський неореалізм являв собою впродовж післявоєнного десятиліття європейське художнє явище першого плану, що стимулювало розвиток та оновлення гуманістичних ідей і вплинуло на мистецтво та літературу більшості країн Європи.

Спираючись на принцип персоніфікації, зазначено, що в період, окреслений в цьому розділі, Італія подарувала світові чимало імен відомих філософів, письменників, культурологів, які продовжили розкриття і розробку ренесансних традицій, обґрунтували нові гуманістичні ідеї.

Зазначено, що в історію світової науки Бенедетто Кроче увійшов як один з найвидатніших європейських філософів ХХ ст., насамперед, через той величезний позитивний внесок, який він здійснив у наукову думку завдяки намаганням відстоювати гуманістичну орієнтацію. У своїх наукових роботах та на сторінках часопису «La Critica», який він започаткував, Кроче виступав за антиметафізичний і методологічний підхід до літературної критики, історії та філософії. Його метою був подальший розвиток гуманістичної традиції в науці і людській духовності. Робота в часописі для Б. Кроче означала також поєднання обов'язків вченого і громадянина. Впродовж всього життя Кроче боровся за утвердження гуманістичних ідеалів. Для нього був неприйнятним будь-який прояв антигуманізму і знецінення людської особистості як у філософії, так і в мистецтві.

Важливі процеси культуротворення стали об'єктом роздумів Антоніо Банфі і після відповідного критичного опрацювання активно уводилися до теоретичного ужитку. Слід зазначити, що гуманістична спрямованість естетичної концепції А. Банфі недостатньо представлена українським науковцям. Переклад і видання окремих статей не охоплюють усієї спадщини італійського митця, точка зору якого є визначальною для фахівців, які ототожнюють естетику з філософією мистецтва. Оскільки такий підхід поділяється далеко не всіма теоретиками, поглиблений аналіз ідей Банфі може внести в з'ясування зазначеної проблеми нові аргументи, чіткіше виявити всі існуючі «за» і «проти».

Філософія мистецтва А. Банфі суттєво вплинула на теорію сучасної культурології, філософії та естетики. У своїх працях Банфі поставив низку таких серйозних проблем, як співвідношення соціальної і художньої кризи, роль мистецтва в їх подоланні; мистецтво як генератор соціальних ідей і цінностей,

його функції у формуванні індивідуальної і суспільної свідомості; історична визначеність і типовість творів мистецтва, їхні взаємовідносини з соціальністю; взаємозв'язок народного і фахового мистецтва; естетичне виховання і виховання за допомогою мистецтва; мистецтво і науково-технічний прогрес, роль мистецтва і митця в сучасному світі, у формуванні нової чуттєвості, нового мислення, нової культури.

Наголошено, що А. Грамші в своїх працях з'ясував питання гуманізму, історичні і теоретичні проблеми розвитку культури, соціології мистецтва і взаємодії його видів, становлення італійської культури від Данте до Піранделло. Основні його роботи – це «Тюремні зошити», «Формування інтелігенції», «Театральна хроніка». А. Грамші був організатором антифашистського руху в Італії. Головним напрямком своїх теоретичних виступів Грамші обрав філософські роботи Б. Кроче. Це неважко зрозуміти, якщо врахувати, що близько п'ятдесяти років першої половини ХХ ст. Італія зазнавала впливу діяльності Б. Кроче, який перебував у центрі філософського життя країни, спрямовуючи його і керуючи ним. Зазначено, що центральним стрижнем концепції А. Грамші була боротьба за гуманістичне світобачення та гуманістичну культуру.

Визначено місце концепції «Нового гуманізму» Ауреліо Печчеї. Зазначено, що у другій половині ХХ ст. світ зіткнувся з якісно новими проблемами, ознаначальною рисою яких став їхній глобальний характер. «Шукачем глобальної істини» та організатором і президентом Римського клубу був відомий італійський громадський діяч Ауреліо Печчеї, який здійснив величезний внесок у гуманістичне, моральне і економічне відродження повоєнної Італії.

Головною ідеєю книги А. Печчеї «Людські якості» та метою діяльності Римського клубу було привернути увагу світової громадськості до «ускладнень людства», що мають довгостроковий характер і продовжують поглиблюватися.

Аналіз сучасних труднощів розвитку світового співтовариства призводить А. Печчеї до переконання, що вирішенню проблем, котрі стоять перед людством, повинні сприяти зміни в сфері «людських якостей». Він називає їх «новим гуманізмом», що «спроможний забезпечити в людині таку трансформацію, підняти її якості і можливості до рівня, адекватного її новій зрілій відповідальності в цьому світі». Головною метою «революції гуманізму», на думку А. Печчеї, повинна стати соціальна справедливість, прагнення до більш рівноправного суспільства. Має також змінюватися й зміст поняття «задоволення людських потреб» - головною метою тут повинна стати самореалізація людської особистості.

А. Печчеї визначає три головні аспекти, які характеризують «новий гуманізм»: почуття глобальності, любов до справедливості і нетерпимість до насильства. За автором, душа гуманізму у його безперервності. На думку А. Печчеї, гуманістична концепція життя вимагає від людини припинити

«заглядати у майбутнє», а почати «створювати» його. Вона повинна дивитися якомога далі наперед, і в своїх діях приділяти однаково увагу як теперішнім, так і віддаленим у часі їх наслідкам, включаючи весь той період, протягом якого ці наслідки можуть виявлятися. Щоб бути людьми в широкому значенні цього слова, слід розвинути таке розуміння глобальності всіх подій і явищ, яке б відбивало суть і основу усього Всесвіту. Своє покликання А. Печчеї вбачав у формуванні принципово нової гуманістичної свідомості. Саме тому його називають «людиною сучасного ренесансу».

У п'ятому розділі **«Умберто Еко як виразник гуманістичних традицій італійської культури»**, що складається з двох підрозділів, розглядається життєвий та творчий шлях У. Еко та його літературна діяльність як концентрація гуманістичної традиції. Зазначено, що філософ народився в Алессандрії 1932 року. У 1954 році закінчив Туринський університет, отримав диплом доктора філософії, захистивши дисертаційну роботу на тему «Естетична проблематика Фоми Аквінського». Відтоді веде активну наукову й літературну діяльність: автор понад 30-ти монографій та сотні наукових статей, п'яти художніх романів (два з яких стали світовими бестселерами – «Ім'я рози» та «Маятник Фуко»).

У 50-ті роки Еко стає відомим фахівцем з питань культурології, а пізніше, запозичивши у Фоми Аквінського «поняття форми як структури, що може бути розкладена на компоненти» (воно перегукувалося з модним на той час структуралізмом), захопився семіотикою, теорією знаків та їх інтерпретацій, що стало його основним уподобанням. Із середини 70-х років Еко очолює кафедру семіотики в Болонському університеті, обіймає посаду генерального секретаря Міжнародної асоціації з семіологічних досліджень (1972–1979), виконує обов'язки віце-президента Міжнародної асоціації семіотичних досліджень (1979–1983) та почесного президента Міжнародної асоціації семіотичних досліджень (з 1994), читає лекції в Гарвардському, Колумбійському, Йенському університетах, а також у Колеж де Франс, є почесним доктором більше ніж двадцяти університетів світу.

В Україні цей непересічний філософ і громадський діяч став відомим насамперед своєю художньою творчістю як письменник, а не як науковець, позаяк літературні твори У. Еко були перекладені й опубліковані в нашій країні раніше, ніж це відбулося з його академічним доробком. Увагу українського інтелектуального загалу він привернув як оригінальний романіст-історик, тоді як у західних країнах «феномен Еко» створили його наукові праці, і лише значно пізніше відбулося визнання його літературного таланту.

У переліку головних захоплень вченого – середньовічна культура та філософія, проблеми художньої творчості та масова культура, проблеми інтерпретації, сучасне мистецтво та семіотика. Умберто Еко має свою сторінку в Інтернеті (Eco's Home Page), де вміщено його біографію, тексти лекцій, рецензії на його твори.

У 1980 році замість звичного амплуа академічного вченого, ерудита і критика У. Еко з'явився перед публікою як автор сенсаційного роману «Ім'я рози», який відразу здобув міжнародну популярність і був увінчаний низкою літературних премій. Роман послужив основою такої ж сенсаційної екранізації. Заговорили про появу «нового Еко», проте, якщо пильно вчитатися в текст роману, то стає очевидним органічний зв'язок між ним і науковими інтересами його автора; більше того, роман реалізує ті ж концепції, які живлять наукову думку автора і являє собою переклад гуманістичних ідей У. Еко на мову художнього тексту.

Проза Еко – це сполучення складної семіотичної гри, що ґрунтується на багатозначності та історичній мінливості ключових понять людського досвіду, на актуальній етичній проблематиці, зокрема, - це дослідження витоків фанатизму, нігілізму, підозрілості, насильства, компромісу тощо. Характерною рисою творчості Еко є динамічність сюжетів, побудованих на перетині історичних подій і сучасних реалій, які наближаються до детективу («Ім'я рози», 1980, роман з історії бенедиктинського монастиря XIV ст.), тріллера («Маятник Фуко», 1988, роман про сучасних дослідників історії лицарського ордену тамплієрів, пародійний аналіз культурного сум'яття сучасної інтелігентської свідомості, попередження про небезпеку розумової неакуратності, яка породжує чудовиськ, від яких лише крок до фашистської «спершу – свідомості, а потім – дії») або до розповіді про долю юнака XVII ст. («Острів напередодні», 1995, роман, у якому автор звертається до «вічних» питань: що є Життя, що є Смерть, що є Кохання), або про те, як вигадка може сприйматися за чисту правду («Баудоліно», 2000 – роман, у якому автор доводить, що історичної неправди на світі не існує загалом, тому що історія – це не те, що було, а те, про що розповідається. А це створює для людського суспільства опору і прецедент). Гуманістичні ідеї та принципи, зазначені в художніх творах письменника, давно вийшли за межі Італії і стали надбанням сучасної світової культури.

Підсумовуючи, зазначаємо, що перед нами інтелектуал, який перебуває в полеміці з ідеєю суспільної «заангажованності», позарелігійний мислитель, який прокламує глибинну релігійність некатолицької етики, і переконаний гуманіст, який ставить інтереси людини понад усе.

Шостий розділ **«Культурологічні, естетичні та етичні погляди Умберто Еко»** складається з трьох підрозділів, в якому здійснюється аналіз культурологічних, естетичних та етичних розвідок У. Еко, а також розглядається гуманістична спрямованість його громадської діяльності.

Зазначено, що багато років Еко присвятив аналізу масової культури та ролі мас-медіа в її популяризації. Його роботи, присвячені цій темі, вважаються класичними, позаяк більшість з них лягли в основу так званої «філософії масової культури». Європейськими інтелектуалами масова культура була сприйнята

насамперед як результат «американської культурної агресії», що призвело не тільки до пропаганди американського способу життя і заокеанських цінностей, але й до стандартизації європейських національних культур. Еко пропонував не сприймати масовізацію культури як неминуче зло, але й не впадати в життєрадісну апологетику: мас-медіа – це невід’ємна частина сучасного життя суспільства, і завдання інтелектуалів полягає в тім, щоб аналізувати її та брати активну участь у раціональному творчому впровадженні, а не пасивно спостерігати і нарікати. Самого Еко цікавить у феномені «культурної індустрії» майже все: від процесу виробництва до кінцевої стадії – споживання, результати та ефекти впливу на маси.

У. Еко передбачає, що у найближчому майбутньому суспільство поділиться на два класи: тих, хто дивиться тільки телебачення, тобто пасивно отримує готові образи й готове судження про світ, без права критичного відбору інформації, і тих, хто дивиться на екран комп’ютера (Інтернет), тобто тих, хто здатний відбирати й обробляти інформацію. Тим самим починається поділ культури, що існував і в часи Середньовіччя: між тими, хто здатний був читати рукописи й критично осмислювати релігійні чи філософські питання, і тими, хто виховувався винятково за допомогою образів у соборі – відібраними й обробленими їхніми творцями.

Отже, на думку Еко, прогресивна «культурна індустрія», трактована як сукупність історичних умов, змінила сам зміст поняття «культура». Не намагаючись більше повернути людство «назад до природи», ми повинні звикнути до нової ролі людини: не вільної від машин, але вільної у своєму ставленні до них. Якщо неможливо звільнитися від влади мас-медіа, то існує, принаймні, можливість волі інтерпретації: можливість прочитати повідомлення по-іншому («Travels in Hyperreality»).

Показано, що Еко постійно працює в галузі кількох провідних напрямків світової науки, вдало поєднуючи глибини історії з найновітнішими сучасними ідеями. Так, він активно виступає як теоретик постмодернізму. Одна із засадничих ідей постмодерністської концепції Еко – це інтертекстуальність, яка виявляється в новому творі у формі діалогічного цитування, пародіювання, інтерпретації відомих літературних сюжетів; інша – твір повинен поєднувати у собі проблемність і розважальність, спиратися на традиції літературної класики і водночас не ігнорувати запити і смаки «масової культури».

Постмодернізм, за Еко, розраховує на таку аудиторію, яка здатна оцінити іронію, «штучність» твору, відстежити в ньому інтертекстуальні коди, тобто розважатися й водночас отримувати нові знання. Для того, щоб такий контакт став можливим, щоб текст був прочитаний адресатом, постмодернізм виробляє певні принципи організації повідомлення. У пізніх роботах Еко звертається до аналізу взаємин між різними формами авангардистського мистецтва і їхнім

інтерпретативним співтовариством, а потім – до трансформації самих цих форм і відповідно – взаємовідносин твору з аудиторією у постмодерністській культурі. Щоб обґрунтувати свою тезу про зближення масової культури з авангардним або інтелектуальним мистецтвом, Еко пропонує поміркувати над опозицією «повторення – інновація» у новій культурній ситуації, пропонує проаналізувати повторення, копіювання, наслідування, надмірність і підпорядкування як основні характеристики «мас-медійної естетики». Естетика постмодерну, відмінність котрої від будь-якої іншої естетичної системи полягає насамперед у специфіці її базисних категорій - повторення й відтворення, викликала жваву дискусію. В Італії ця дискусія означена як «нова естетика серійності», і Еко пропонує в цьому випадку використовувати «серійність» як дуже широке поняття або як синонім «повторювального мистецтва».

Еко пропонує свою класифікацію «повторювального мистецтва», а саме: рімейк, ремарка, серія, сага, інтертекстуальний діалог. Аналіз повинен не обмежуватися мас-медіа, але охоплювати також і інші види художньої творчості: плагіат, цитування, пародія, іронічна реприза, гра в інтертекстуальність, властиві будь-якій художньо-літературній традиції, тоді серія перестане вважатися бідним родичем мистецтва, щоб стати художньою формою, здатною задовольнити нову естетичну чутливість.

Продовженням теоретичних пошуків У. Еко стосовно мас-медіа та їхнього впливу на особистість і формування естетичного смаку стала безпосередньо художня практика, наприклад, роман «Чарівне полум'я цариці Лоани», в якому розкривається процес формування людської особистості, її естетичних, етичних уподобань, а також докладно аналізується функціонування ідеологій у суспільстві. Ідеологія, на думку Еко, легше розповсюджується за допомогою форм масової культури і дозвілля, ніж через пропаганду і офіційну культуру. Він підкреслює, що американська масова культура відіграла, принаймні в Італії, і позитивну роль – як стимул до відстоювання свободи і справедливості, а не як модель адаптації до капіталістичних механізмів.

Формуванню естетичного смаку присвячені роздуми і художні експерименти, представлені Еко в «Історії краси», де він виступає як культуролог, естетик, історик, літератор і неперевершений знавець витворів мистецтва всіх жанрів і напрямів, намагаючись донести думку, що краса ніколи не була чимось абсолютним і незмінним, вона набувала різних облич залежно від країн і історичних періодів – це стосується не тільки фізичної Краси, але і Краси Бога, святих та ідей. І лише час абсолютний. Саме він став для Еко синтезом «світла і фарб», отже, синонімом краси.

Наголошено, що у своїх працях У. Еко розглядає майже всі проблеми сучасного суспільства: війни, расизм, фашизм, націоналізм, тероризм, робота ЗМІ, релігійна і позарелігійна етика, терпимість, свобода та ін. Він вислов-

люється від імені інтелігенції, яка сьогодні соромиться говорити про себе «ми». Значною мірою тому, що ця форма скомпроментована різноманітними ідеологічними спекуляціями, а частково через роз'єднаність, відсутність об'єднавчої ідеї. Основою його «ми» є ті елементи норми, які можуть і повинні об'єднувати всіх людей незалежно від різниці їхніх партійних, релігійних та інших переконань. Тобто інтелігенція для нього – поняття етичне, а вірніше, йдеться про соціальну функцію. Виконувати її здатні і віруючі, і невіруючі, і освічені, і неосвічені. Функція інтелектуала – рефлексія, критика, «вип'ячування двозначностей і висвітлення їх». Але ще і пошук діалогу, наприклад, з релігійною етикою, за умов розуміння, що неодмінно залишаться питання, які не збігаються, проте узгодження позицій на загальнолюдських підставах можливе. Еко прагне довести, що в сучасних умовах глобальних економічних і інформаційних зв'язків війна безглузда, неефективна, оскільки веде не до вигоди для переможця, а до загальних втрат і хаосу.

На думку філософа, історичний досвід свідчить, що розумна людина не стає диктатором або релігійним фанатиком, а расистські чи фундаменталістські теорії лише оформлюють те, що вже існує на підсвідомому рівні, і тому ці теорії непроникні для жодної критики. Еко глибоко переконаний і прагне переконати світ, що боротьба з нетерпимістю повинна вестись на рівні виховання, а «привчати до терпимості людей дорослих, які стріляють один в одного з етнічних і релігійних причин, – тільки втрачати час».

Так, наприклад, фашизм, на думку Еко, ніколи не виникає на порожньому місці, і серед ознак, що роблять суспільство схильним до нього, першою філософ називає традиціоналізм як переконаність, що істина вже знайдена, і залишається тільки проголошувати її та керуватись нею. «Ур-фашизм» – термін, який уводиться Еко для позначення ідеології, що існувала в усі історичні епохи в найрізноманітніших формах. Вчений виділяє чотирнадцять ознак ур-фашизму, серед яких – культ традиції, наявність незаперечних істин і авторитетів та бідність мови: «І нацистські, і фашистські підручники відрізнялися бідною лексикою і примітивним синтаксисом, втілюючи намір максимально обмежити для школяра набір інструментів складного критичного мислення» («П'ять есе на теми етики»). Чи не те ж саме спостерігається сьогодні у телерекламі, в пресі і відстоюванні права сленгів на статус засобу спілкування?

Показано, що один із інструментів критики, на думку теоретика, - це мас-медіа, зокрема друковані видання. Але, ті хто критикують, не повинні самі перебувати поза критикою, навіть зобов'язані ставити під сумнів самих себе. Як приклад неетичної імітації такої самосвідомості Еко описує ігри журналістів та політиків, коли медіа упереджено перекручує інтерв'ю, додаючи йому скандальності для підвищення тиражу, а політик погоджується на це заради самореклами або переслідуючи певні цілі.

Людина зобов'язана зрефлектовувати ситуацію, побачити її, по можливості, об'єктивніше і всебічно. Наразі, як моральний суб'єкт, вона має право на вибір і зобов'язана діяти. Така роздвоєність не обіцяє легкого життя, але є тією необхідністю, котра стимулює до діалогу, унеможлиблює захопленість утопіями та запобігає надмірно прямолінійним рішенням.

Розкрито гуманістичну спрямованість громадської діяльності У. Еко. Зазначено, що починаючи від дебюту в 50-х роках, Еко став «інтелектуалом-мозаїкою», жодна деталь якої не визначає його сама по собі, а «стрибки» від найвитонченіших культурних досліджень до прози повсякденного життя в деяких випадках увійшли в приказки. Але головне, що будь-яка його діяльність має яскраво виражену гуманістичну спрямованість: його ідеї та вчинки завжди націлені на вивчення та вирішення актуальних проблем, що постають перед людською спільнотою.

Зазначено, що все своє життя Еко перебуває в пошуках довершеної мови. У своїх наукових роботах він весь час підкреслює, що мова є служінням. Так, Данте служив народній мові, а розенкрейцери служили мові як засобу досягнення езотеричної Влади. Сам У.Еко виступає як один з Хранителів мови і Слова. Сен-Савен, персонаж «Острова напередодні» говорить, що мова повинна перемагати забобони і досліджувати природу речей.

Ще одним елементом «мозаїки» Еко є його викладацька діяльність. Свої лекції Еко читає в багатьох університетах світу, вони, як свідчать слухачі, часто нагадують багатосерійні вестерни та викликають бажання вчитися, причому не тільки у студентів, але й у письменників та інтелектуалів з життєвим досвідом.

Відзначено, що сьогодні У. Еко уважно стежить і за симптомами інформаційної доби. Комп'ютерна тематика постійно аналізується у його спеціальних дослідженнях, статтях, лекціях, інтерв'ю. Комп'ютер допомагає реалізувати багатовікову мрію гуманістів – зробити знання доступними кожному. І Еко, як істинний гуманіст, не шкодує сил для реалізації цієї ідеї: бере участь у створенні мультимедійних енциклопедій з культури – «Сімнадцяте століття», «Вісімнадцяте століття» – всього вісім дисків; він автор та організатор впровадження «Мультимедійної Аркади» - проекту, що давав можливість безкоштовного доступу в Інтернет усім бажаючим в його рідному місті. У. Еко бере активну участь у побудові нового інформаційного суспільства, концентруючи увагу аналітика на тих соціокультурних та політичних наслідках, які можуть нести в собі найновіші технології. Головні з них два: своєрідна комп'ютерно-мережна самотність, що може призвести до непередбачуваних соціально-психологічних наслідків, та проблема відчуження основної маси населення від користування глобальними інформаційними ресурсами. Остання залишається актуальною навіть на розвиненому Заході, не кажучи вже про бідні країни.

Події, що відбуваються у світі останнім часом («11 вересня» в Америці; війна в Іраку та ін.) примусили Еко обернутися обличчям до політики, спонукали зайнятися дослідженням «політичного мистецтва підлості» та виокремлювати й досліджувати ті заклики і послання, якими оточують нас політична влада, індустрія розваг або індустрія загалом.

У публіцистичних статтях («Зло завдає шкоди», «Любов до США і маніфестації пацифістів», «Декілька сценаріїв глобальної війни» та ін.) Еко стверджує, що сучасний світ поступово перетворюється в «маску зла», невпевненість стала ключовим словом сучасності. «Зло завдає шкоди» і породжує тероризм, який стає все «майстернішим, ширшим, енергійнішим». Еко звертає увагу на те, що тероризму вдалося дестабілізувати весь західний світ і відродити старі примари боротьби між цивілізаціями, до того ж «він сіє глибокі розбіжності усередині самого західного світу».

У. Еко – це завжди діяльна людина: письменник зі світовим ім'ям, вчений, почесний доктор багатьох університетів, знаменитий, в першу чергу, своїми науковими працями з історії та теорії культури, естетики, етики, медієвістики, семіотики; він займає активну гуманістичну громадянську позицію і, регулярно виступаючи в періодичній пресі, став своєрідним «моральним барометром» сучасного італійського суспільства.

У «**Висновках**» дисертації підводяться підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють проблематику та загальну структуру роботи, окреслюють перспективи подальшого дослідження проблем гуманізму:

– відтворено етапи розвитку гуманізму: від обґрунтування терміну «гуманізм» – «вища освіта» – до розгорнутої світоглядної системи. При цьому наголошено на динамічному характері гуманістичних ідей, які до сьогодні представлені моделями «еклектичного гуманізму», «національно-визвольного гуманізму Рисорджименто», «гуманізмом життєвої правди: веризм – неореалізм», «новий гуманізм» А. Печчеї, гуманістичними шуканнями доби постмодернізму У. Еко. Зазначено, що кожна з цих модифікованих форм не руйнувала засадничої моделі, а, навпаки, виявляла теоретико-практичний потенціал гуманізму;

– визначено естетичне підґрунтя гуманістики Високого Відродження (друга половина XV–XVI ст.), велику роль в формування якого відіграли праці та діяльність таких видатних гуманістів, як Л. Валла, Л. да Вінчі, М. Кузанський, Дж. П. дела Мірандола, Л. Пачолі, А. Фіренцуолі, М. Фічіно та ін. На XV ст. припадає і злет італійської гуманістичної педагогіки (гуманістичні школи Г. да Верона і В. да Фельтре). Італія, яка дала світу перших гуманістів, позначена і досвідом перших теоретиків гуманістичного виховання і перших педагогів-гуманістів. Їх твори пізніше вплинули на формування європейської моделі виховання;

– проаналізована криза Ренесансу в Італії кінця XVI ст., яка обумовлена протиріччями між духовними ідеалами й соціальними реаліями. В цій боротьбі

світогляд Ренесансу набував внутрішньо суперечливого, а іноді і трагічного характеру. В силу неможливості гармонізувати гуманістичне світоставлення і систему нових цінностей, маньєризм, обґрунтований в дисертації як «еклектичний гуманізм» найточніше відбиває суть досліджуваних процесів;

– наголошено, що найхарактернішою ознакою розвитку Італії в ХІХ ст. (Рисорджименто) був вплив політики і художньої культури на пробудження національної свідомості. Тогочасна художня культура шукала нові мистецькі форми, спроможні виховувати з байдужих до суспільних інтересів людей, активних громадян і патріотів «Історична подія» стає основною темою італійської прози і драматургії, виникає ідея національного театру, який зобов'язаний звертатися до серйозних суспільних питань, що зачіпають інтереси всієї нації. Гуманізм Рисорджименто виховав мужніх борців, здатних на героїзм, жертви й тривалу боротьбу за об'єднання Батьківщини. Головними ідеологічними акцентами Рисорджименто були поняття нації як вагомого морального чинника та ідея вільної і непорушної співдружності людей, об'єднаних спільним минулим і непереможним прагненням національної незалежності;

– доведено, що веризм кінця ХІХ ст. мав яскраво виражений гуманістичний характер. Спираючись на засади позитивізму, веристи звертаються до життєвої правди та об'єктивного висвітлення дійсності. Веризм сформував плеяду видатних митців (Дж. Верга, К. Доссі, Л. Капуана та ін.), які відтворили правдивий образ сучасної їм Італії, а традиції веризму збагатили італійську поезію, прозу і драму, живопис і музику, відбивши новий зміст італійської дійсності, місце особистості в ній та нові гуманістичні пошуки;

– показано, що паралельно з розвитком гуманізму саме в Італії оприлюднюється і протилежна йому ідея антигуманізму, обґрунтована представниками італійського футуризму. Антигуманізм – це наслідок драматичних подій першої світової війни та утвердження ідеології фашизму на теренах Італії: гуманізм зіткнувся з антигуманізмом у площині жорсткої ідеологічної боротьби. Від початку ХХ ст. дилема «гуманізм-антигуманізм» набуває нового змісту не лише в процесі розвитку художньої культури, а й у боротьбі проти використання світових і локальних воєн, тероризму як засобів вирішення суспільно-політичних суперечностей;

– розкрито на прикладі творчості видатних італійських режисерів – Б. Бертолуччі, Л. Вісконті, П. Джермі, Л. Ковані, Дж. де Сантіса, В. де Сіка, братів П. і В. Тавіані, Ф. Фелліні та ін. – гуманістичний характер італійського кіномистецтва неореалізму, яке виникає на хвилі Руху Опору і, спираючись на традиції веризму, стає видатним явищем європейської художньої культури, що стимулювало розвиток та оновлення гуманістичних традицій;

– досліджено специфіку авторських модифікацій інтерпретації гуманізму (А. Банфі, А. Грамші, Б. Кроче). Встановлено шляхи виявлення потенціалу гуманізму завдяки активізації етичної позиції та утвердженню етики як засобу

удосконалення людини. Наголошено на значенні морального естетичного виховання в процесі гуманізації людини та на необхідності досягнення присутності в суспільному житті органічно поєднаних мистецтва і моралі, мистецтва і політики, ідейного змісту і естетичної виразності твору»;

– підкреслено транскультурний характер тих не політичних, не формальних організацій, які здатні втілити в життя ідеї «нового гуманізму» А. Печчеї. Реконструйовано теоретико-практичні кроки А. Печчеї щодо перетворення «нового гуманізму» на організаційно спрямовану «революцію гуманізму», яка керуватиме життям людської спільноти;

– систематизовано літературні твори У. Еко – «Ім'я рози», «Маятник Фуко», «Острів напередодні», «Баудоліно», «Чарівне полум'я цариці Лоани», які найповніше відбивають традицію постмодерністської літератури і демонструють відданість письменника таким естетико-художнім чинникам як цитування, колажність, мозаїчність, розірваність часу та ін.;

– узагальнено творчо-пошуковий досвід У. Еко, що на сьогодні є заключним етапом у логіці теоретичної історії гуманістичної світобудови. Теоретико-практичний доробок У. Еко розглянуто, з одного боку, як вияв можливостей постмодерністської філософії та естетики, а з іншого – як своєрідну складову саме постмодерністського культурного простору. У такому контексті принципово нове прочитання отримує еківська інтерпретація класичних естетичних категорій «прекрасне» і «потворне», розглянутих у логіці розвитку європейського мистецтва;

– наголошено, що історія розвитку гуманістичних ідей сприяла розробці й збагаченню понятійно-категоріального апарату дослідження відповідних культуротворчих процесів. Ця тенденція трансформувалася у творчості У. Еко в систему авторських понять і категорій – «Ур-фашизм», «повторення і інновація», «нова естетика серійності», «повторювальне мистецтво», «ми», – які поступово входять у широкий ужиток в європейській гуманістиці і допомагають більш адекватно «дешифрувати» нові явища соціально-культурного існування людства на початку ХХІ ст., а також розглядає поняття «інтелігент» і «інтелектуал», зазначаючи, що інтелігентами стають ті інтелектуали, які здійснюють «інтелектуальну функцію», а це рефлексія, критика, «вип'ячування двозначностей і висвітлення їх».

Здійснене дослідження відкриває можливості подальшої теоретичної роботи в наступних напрямках: відпрацювання специфічних моделей гуманізму співвіднесених з традиціями національних культур. У контексті означеного актуальним є створення української моделі гуманізму. Певні теоретичні перспективи має і подальше опрацювання специфіки гуманістичного світобачення Умберто Еко як однієї з найяскравіших постатей в сучасній європейській культурі.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. *Сабадаш Ю. С.* Гуманізм як феномен італійської культури: монографія / Ю. С. Сабадаш. – К. : ДАКККіМ, 2008. – 361 с.
2. *Сабадаш Ю. С.* Умберто Еко як виразник гуманістичних традицій італійської культури / Ю. С. Сабадаш // Ціннісно-смысловий універсум людини : монографія / За ред. канд. філос. н. О. О. Сердюк – Д. : Юго-Восток, 2007. – С. 127–141.
3. *Сабадаш Ю. С.* Іронізм як елемент світогляду (Роман Умберто Еко «Ім'я троянди») / Ю. С. Сабадаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. пр. / Відп. ред. : М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К. : Українська книга, 2002. – Вип. 10. – С. 215–221.
4. *Сабадаш Ю. С.* Естетичне виховання у дзеркалі італійської гуманістичної педагогіки / Ю. С. Сабадаш // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтва : наук. журнал. – К., 2003. – № 1. – С. 22–28.
5. *Сабадаш Ю. С.* Еволюція розвитку гуманістичного знання : естетичний аспект / Ю. С. Сабадаш // Вісник Харківського національного університету. Серія : Теорія культури та філософські науки. – Х., 2003. – № 579–2. – С. 130–138.
6. *Сабадаш Ю. С.* Альбрехт Дюрер: від мистецької практики до естетичної теорії / Ю. С. Сабадаш // Наукові записки: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія (НПУ ім. М. Драгоманова) : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2003. – Вип. 12. – С. 217–224.
7. *Сабадаш Ю. С.* Філософія мистецтва та філософська естетика Антоніо Банфі / Ю. С. Сабадаш // Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія. – Черкаси : Черкаський національний університет, 2003. – Вип. 51. – С. 95–101.
8. *Сабадаш Ю. С.* Трансформація знань як трансформація культурних смислів: феномен Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Турган-Барановського. Серія : Гуманітарні науки : наук. журнал. – Д., 2003. – № 2. – С. 50–56.
9. *Сабадаш Ю. С.* Своєрідність естетичного вчення Миколи Кузанського / Ю. С. Сабадаш // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Ч. II. – К. : Міленіум, 2003. – Вип. XI. – С. 141–148.
10. *Сабадаш Ю. С.* Ідеали «Утопії» – ідеали ренесансного гуманізму / Ю. С. Сабадаш // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ : «Плай», 2003. – Вип. V. – С. 116–123.

11. *Сабадаш Ю. С.* «Новий гуманізм» Ауреліо Печчеї / Ю. С. Сабадаш // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2004. – Вип. XIII. – С. 104–111.
12. *Сабадаш Ю. С.* Постмодерністське прочитання життя або особливості світовідчуження Умберто Еко (роман «Острів вчорашнього дня») / Ю. С. Сабадаш // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2004. – Вип. XII. – С. 186–193.
13. *Сабадаш Ю. С.* Постмодерністське прочитання життя Умберто Еко (романи «Маятник Фуко» та «Острів напередодні») / Ю. С. Сабадаш // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Турган-Барановського. Серія : Гуманітарні науки : наук. журнал. – Д., 2004. – № 2. – С. 48–56.
14. *Сабадаш Ю. С.* Сакральне осмислення життя та постмодернізм Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ : «Плай», 2005. – Вип. VII. – С. 63–71.
15. *Сабадаш Ю. С.* Маньєризм як форма гуманізму / Ю. С. Сабадаш // Культура і сучасність : альманах. – К. : ДАКККіМ, 2005. – № 2. – С. 10–16.
16. *Сабадаш Ю. С.* Веризм як гуманізм життєвої правди / Ю. С. Сабадаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. пр. / Відп. ред. : М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2006. – Вип. 17. – С. 92–98.
17. *Сабадаш Ю. С.* Постмодернізм: сміх та прогрес крізь призму пародії / Ю. С. Сабадаш // Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення : зб. наук. ст. / За ред. проф. В. А. Личковаха. – Чернігів : ЦНТЕІ, 2006. – С. 146–150.
18. *Сабадаш Ю. С.* Гуманізм у контексті мистецької концепції Бенедетто Кроче / Ю. С. Сабадаш // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова : Серія № 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. – Вип. 8(21). – С. 65–72.
19. *Сабадаш Ю. С.* Гуманізм та антигуманізм в Італії кінця XIX початку XX століття / Ю. С. Сабадаш // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. – Х. : ХАІ, 2007. – № 1. – С. 25–33.
20. *Сабадаш Ю. С.* Кіно неореалізму як утвердження гуманістичного світогляду / Ю. С. Сабадаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. пр. / Відп. ред. : М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 27–32.

21. *Сабадаш Ю. С.* Досвід інтерпретації ідей гуманізму в сучасній українській науковій думці / Ю. С. Сабадаш // *Культура і сучасність : альманах.* – К. : Міленіум, 2008. – № 2. – С. 51–55.
22. *Сабадаш Ю. С.* Людські цінності у творчості Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* – К., 2008. – № 3. – С. 7–11.
23. *Сабадаш Ю. С.* Культурологічний модернізм та естетика мас-медіа у контексті дослідження Умберто Еко «Апокаліпсис відкладається» / Ю. С. Сабадаш // *Культура і сучасність : альманах.* – К. : Міленіум, 2009. – № 1. – С. 49–54.
24. *Сабадаш Ю. С.* Переклад як форма збагачення культури в контексті дослідження Умберто Еко «Сказати майже те ж саме» / Ю. С. Сабадаш // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* – К., 2009. – № 1. – С. 27–31.
25. *Сабадаш Ю. С.* Рисорджименто: гуманізм національно-визвольного, демократичного руху / Ю. С. Сабадаш // *Гуманітарний часопис : зб. наук. пр.* – Х. : ХАІ, 2008. – № 4(17). – С. 136–143.
26. *Сабадаш Ю. С.* Еволюція гуманістичних ідей в Італії XVII – першої половини XVIII ст. : бароко і класицизм / Ю. С. Сабадаш // *Гілея : (науковий вісник) : зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич.* – К., 2009. – Вип. 22. – С. 292–301.
27. *Sabadash Y. S.* Esperienza dell'interpretazione delle idee umanistiche nell'odierna ricerca scientifica ucraina / Y. S. Sabadash ; traduzione di Daniele Macris // *Quaderni Siberenensi : Rivista di cultura, storia e tradizioni.* – 2008. – Anno X (Dicembre). – P. 269–276.
28. *Сабадаш Ю. С.* Становлення гуманізму в Україні / Ю. С. Сабадаш // *Матеріали доповідей X регіональної наукової та науково-технічної конференції (21–22 квітня 2003 р.).* – Маріуполь, 2003. – Т. 1. – С. 197–199.
29. *Сабадаш Ю. С.* Італійська гуманістична педагогіка (школи Гуаріно да Верона і Вітторіо да Фальтре) / Ю. С. Сабадаш // *Творчість врятує світ : Матеріали 7-ї міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 травня 2003 р.).* – К. : «Політтехніка», 2003. – С. 518–519.
30. *Сабадаш Ю. С.* Феномен Умберто Еко: складові інтелектуальної мозаїки / Ю. С. Сабадаш // *Інтелект. Особистість. Цивілізація : Матеріали II міжнар. наук. конф. (22–23 травня 2003 р.).* – Д. : Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Турган-Барановського, 2003. – Т. 1. – С. 171–178.
31. *Сабадаш Ю. С.* Постмодерністське світовідчуження Умберто Еко (романи «Ім'я троянди», «Маятник Фуко» та «Острів напередодні») / Ю. С. Сабадаш // *Людина–Світ–Культура : Матеріали міжнар. наук.*

- конф. (20–21 квітня 2004 р.). – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 523–524.
32. *Сабадаш Ю. С.* Феномен Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // Людські виміри сучасної епохи : Матеріали I міжнар. наук. конф., присвяченій 75-річчю ПДТУ (17–18 вересня 2004 р.). – Маріуполь : Приазовський державний технічний університет, 2004. – Т. I. – С. 128–138.
33. *Сабадаш Ю. С.* «Новий гуманізм» А. Печчеї / Ю. С. Сабадаш // Науковий потенціал світу'2004 : Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (1–15 листопада 2004 р.). – Дн. : Наука і освіта, 2004. – Т. 74. – С. 23–26.
34. *Сабадаш Ю. С.* Специфіка трансформації гуманістичного світобачення в концепції Бенедетто Кроче / Ю. С. Сабадаш // Університет – місту : Матеріали XIII регіональної наук.-практ. конф. – Маріуполь : ПДТУ, 2006. – Т. II. – С. 306.
35. *Сабадаш Ю. С.* Гуманізм італійського кіно: неореалізм / Ю. С. Сабадаш // Університетська наука – 2007 : Матеріали наук.-техн. конф. : тези доповідей : у 2 т. – Маріуполь : ПДТУ, 2007. – Т. II. – С. 352.
36. *Сабадаш Ю. С.* Антигуманістичні тенденції в культурі Італії початку ХХ ст. / Ю. С. Сабадаш // Актуальні проблеми науки та освіти : зб. наук. пр. / Матеріали X підсумкової наук.-практ. конф. (1 лютого 2008 р.) / За загал. редакцією К.В.Балабанова. – Маріуполь : МДГУ, 2008. – С. 147–149.
37. *Сабадаш Ю. С.* Людські цінності в роботі Умберто Еко «Інтерпретація і надмірна інтерпретація» / Ю. С. Сабадаш // Традиція і культура. Вічні цінності в сучасній культурі : Матеріали міжнар. наук. конф. (6–7 червня 2008 р.). – К., 2008. – Ч. 1. – С. 36–38.
38. *Сабадаш Ю. С.* Масова комунікація і масова культура в контексті досліджень Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // Актуальні проблеми науки та освіти : зб. наук. пр. / Матеріали XI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів (30 січня 2009 р.) / За загал. редакцією К.В.Балабанова. – Маріуполь : МДГУ, 2009. – С. 322–324.

Сабадаш Ю. С. Гуманізм як феномен італійської культури: традиції та сучасний стан. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2009.

Дисертація присвячена дослідженню італійської моделі гуманізму – системи світоглядних орієнтацій, центром яких є людина. Відтворено логіку становлення й розвитку гуманізму від часів Відродження до межі ХХ–ХХІ ст.

Спираючись на хронологічний підхід, у дисертації наголошується на тих ознаках італійської моделі, які є найбільш показовими щодо динаміки його історичного розвитку: гуманізм ХІV початку ХV ст., «еклектичний гуманізм», веризм як гуманізм «життєвої правди», «новий гуманізм» тощо.

Розгляд широкого кола проблем гуманізму здійснено на підґрунті дослідження теоретичних поглядів А. Банфі, А. Грамші, Б. Кроче. Охарактеризована концепція «Нового гуманізму» А. Печчеї та творчий підхід У. Еко – найвизначнішого сучасного філософа, культуролога й письменника – до проблем гуманізму.

У дисертації доведено наскрізний характер гуманістичних ідей, а також стверджується, що в сучасній Італії художня творчість та наукова діяльність Умберто Еко є яскравим прикладом продовження традицій гуманістичного світобачення.

Ключові слова: історико-культурологічний аналіз, гуманізм, еклектичний гуманізм, веризм, антигуманізм, «новий гуманізм», неореалізм як гуманізм, гуманізм доби постмодерну.

Сабадаш Ю. С. Гуманизм как феномен итальянской культуры: традиции и современное состояние. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора культурологи по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Государственная академия руководящих кадров культуры и искусств. – Киев, 2009.

Диссертация посвящена исследованию итальянской модели гуманизма – системы мировоззренческих ориентаций, центром которой является человек. Воспроизведено логику становления и развития гуманизма со времен Возрождения до рубежа ХХ–ХХІ ст., показано как изменялся объем понятия «гуманизм» – от термина «законник, «юрист», «художник» до определенного литературно-художественного направления, трансформируясь позднее в философскую и этико-эстетическую теорию, которая рассматривает человека как высшую ценность.

Опираясь на хронологический подход, в диссертации делается акцент на тех признаках итальянской модели, которые являются наиболее показательными относительно динамики его развития: «эклектический гуманизм», «национально-освободительный гуманизм Рисорджименто», «гуманизм жизненной правды: веризм – неореализм», «новый гуманизм» А. Печчеи, «гуманистические поиски» У. Эко и др.

Раскрыт гуманистический характер национально-освободительного движения Рисорджименто (1780-1870), которое привело к объединению Италии. Эпоха Рисорджименто воспитала мужественных борцов, способных на героизм, жертвы и длительную борьбу, за объединение страны. Главными идеологическими акцентами Рисорджименто были понятия нации как весомого морального фактора и идея свободного и нерушимого содружества людей, объединенных общим прошлым и непобедимым стремлением национальной независимости. Охарактеризован веризм как один из этапов в развитии гуманистической традиции. Дж. Верга, К. Досси, Л. Капуана и др. представителям веризма удалось показать правдивый образ современной им Италии. Гуманизмом «жизненной правды» пропитаны также музыка и оперное искусство, которых выделяет демократизм, эмоциональность, правдивость, в изображении человеческих чувств, а главными героями веристских произведений становятся простые люди.

Показано, что именно в Италии возникает и понятие «антигуманизм». Основой «антигуманизма», который появился в процессе развития итальянского футуризма, становятся драматические события первой мировой войны и утверждения идеологии фашизма.

Со второй половины XX ст., гуманизм снова становится краеугольным камнем в итальянской культуре, так как итальянское киноискусство создает новое направление – неореализм, утверждая гуманистическое мировоззрение, отстаивая общечеловеческие ценности добра, взаимопомощи, справедливости.

Рассмотрение широкого круга проблем гуманизма осуществлено на основании исследования теоретических взглядов А. Банфи, А. Грамши, Б. Кроче. Рассмотрена концепция «нового гуманизма» Аурелио Печчеи, который переносит проблемы гуманизма из гуманитарной сферы в сферу глобальных технических и экономических проблем современности. «Новый гуманизм» А. Печчеи разрушает идею европоцентризма гуманистической философии и подключает к проблемам гуманизма страны третьего мира.

Новым толчком в развитии гуманистических мировоззренческих ориентаций стало творчество Умберто Эко – выдающегося современного философа, культуролога и писателя. Реконструирован творческий путь У. Эко и на примерах его как теоретических, так и литературных трудов показано, что гуманизм, как и раньше, остается актуальной проблемой, а У. Эко всей своей разноплановой деятельностью продолжает развивать гуманистические традиции в современной итальянской культуре.

Ключевые слова: историко-культурологический анализ, гуманизм, эклектический гуманизм, веризм, антигуманизм, «новый гуманизм», неореализм как гуманизм, гуманизм эпохи постмодерна.

Sabadash Y. S. Humanism as the phenomenon of the Italian culture: traditions and modern state. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Science in Culturology on the speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture. – The State Academy of Leading Cultural and Art Personnel. – Kyiv, 2009.

The dissertation research is devoted to the analysis of the Italian model of humanism, i.e. the systems of world's outlook orientation where the man is a centre. Logic of becoming and development of humanism is reproduced from the times of Renaissance till the XX-XXI centuries.

Basing on chronologic approach, in the dissertation the special attention is paid to those features of the Italian model which are the most indicative concerning with the dynamics of its historical development: humanism of the XIV-th – the beginning of XV-th centuries, «eclectic humanism», verism as humanism of «vital true», «new humanism» etc.

Consideration of wide range of problems of humanism was carried out on the grounds of research of theoretical views of A. Banfi, A. Gramsci, B. Croce. The conception of «New humanism» of A. Peccei and the creative approach to the problems of humanism of U. Eco, the most prominent modern philosopher, culturologist and writer, was described.

In the dissertation the universal character of humanism's ideas was shown, and also it is claimed that today in Italy we have a striking example of continuation of humanist world's outlook traditions in the person of Umberto Eco.

Key words: historical and cultural analysis, humanism, eclectic humanism, verism, «new humanism», neorealism as a humanism, humanism of the post-modernism age.